

оцінки рівня соціальної відповідальності / О. В. Ворона // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 127-133. **16.** Корпоративная социальная ответственность: вопросы теории и практики : монография / Д.Г. Перекрестов, И.П. Поварич, В.А. Шабашев. – М.: Издательство «Академия Естествознания», 2011. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/139-4596> **17.** Методика оценки эффективности корпоративной социальной политики (социальных инвестиций и социального партнерства) / В. Кашин, А. Нецадин, Г. Тульчинский // Человек и труд. – 2012. – № 5. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.chelt.ru/2009/5-09/nes4adin509.html/> **18.** Кричевский Н. А. Корпоративная социальная ответственность / Н. А. Кричевский, С. Ф. Гончаров. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2007. – 216 с/ **19.** Черних О. В. Управління соціальною відповідальністю на великих підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О. В. Черних. – Донецьк, 2012. – 26 с. **20.** Грицина Л. І. Механізм формування корпоративної соціальної відповідальності в управлінні підприємством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (машинобудування) / Л. І. Грицина. – Харків, 2008. – 19 с. **21.** Национальный стандарт Российской Федерации ГОСТ Р ИСО 26000 «Руководство по социальной ответственности» [ISO 26000:2010 – Guidance on social responsibility] / Издание официальное. – М. : Стандартиформ, 2010. – 128 с.

Надійшла до редколегії 15.03.2012

УДК 658.012.32

Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники/ В. А. Євтушенко// Вісник НТУ „ХПІ”. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ „ХПІ”. - 2013. - №46(1019) - С. 53-63. Бібліогр.: 2 назв.

В статье исследованы теоретико-методологические и практические подходы к оценке корпоративной социальной ответственности. Проанализированы методы, объекты и показатели оценки КСО. Предложена методика выбора объектов для оценки КСО. Разработаны требования к формированию системы показателей оценки КСО.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, социальные инвестиции, социальная отчетность, объекты КСО, показатели оценки КСО.

In this paper the theoretical, methodological and practical approaches to the assessment of corporate social responsibility. The methods, objects, and indexes evaluation of CSR. The technique of choice for evaluation of CSR. The requirements for forming a system of indexes of CSR.

Keywords: corporate social responsibility, social investment, social reporting, the objects of CSR, CSR index evaluation.

УДК 330.32

Л.Л.ЖДАНОВА, канд. екон. наук, професор, ОНЕУ, Одеса

ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС У ТЕОРІЇ ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто еволюцію теорії суспільного відтворення. Простежено об'єктивні тенденції динаміки сфери виробництва інвестиційних товарів та сфери наукових досліджень як передумови технічного

© Л.Л.Жданова, 2013

прогресу. Ключову роль у підвищенні ефективності виробництва відведено знаряддям праці. Розглянуто специфіку формування і зміни попиту на продукцію галузей, які виробляють знаряддя праці. Наведено дані, що характеризують специфіку інноваційного розвитку економіки України на тлі інноваційного розвитку країн-лідерів науково-технічного прогресу.

Ключові слова: суспільне відтворення, інвестиційні товари, засоби виробництва, наукові дослідження, інноваційний розвиток.

Вступ. Одним з найважливіших завдань реформування вітчизняної економіки було забезпечення високих темпів технічного прогресу. Планова система за цим показником все більше і більше відставала від ринкової. Серйозним недоліком планової системи вважався і дисбаланс між галузями, що виробляють засоби виробництва і предмети споживання, висока питома вага важкої промисловості. Передбачалося, що ринковий механізм відкоригує галузеві диспропорції і виведе економіку на траєкторію інтенсивного, інноваційного зростання і розвитку. Теоретичні обґрунтування такого оптимістичного сценарію не були розроблені. Тим часом економічна теорія протягом останніх двохсот років досліджує проблему зміни пропорцій суспільного виробництва під впливом технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Питання відтворення та нагромадження капіталу розглядають відомі українські та російські вчені, такі, як Бикова А. Л., Глаз'єв С., Дзарасов С. С., Дучинська Н. І., Кваснюк Б. Є., Куліш А. Б., Маєвський В. І., Погосов І., Соколов М., Черковець В. Н., Шинкарук Л. В. Основне завдання теорії відтворення суспільного капіталу – виявити найбільш загальні пропорції, що характеризують безперебійний хід суспільного виробництва. Це стосується перш за все пропорції між відшкодуванням та накопиченням капіталу – з одного боку, та національним доходом – з іншого. Теорія суспільного відтворення дає можливість зрозуміти матеріальні можливості та матеріальні обмеженості суспільства щодо модернізації виробництва, підвищення його технічного рівня, структурної перебудови. Таке трактування проблематики теорії суспільного відтворення є найбільш поширеним серед публікацій нового ХХІ сторіччя. Не зважаючи на багатогранність досліджень проблем відтворення, деякі аспекти проблеми ще залишаються недостатньо висвітленими. Дослідженню цих обставин і присвячено статтю.

Мета статті полягає у виявленні специфіки у динаміці найважливіших пропорцій суспільного відтворення під впливом технічного прогресу.

Постановка проблеми. Перед вітчизняною економікою, яка стикнулася з жорсткою міжнародною конкуренцією, стоїть завдання поживлення технічного прогресу, переходу до інноваційного розвитку. Для успішного вирішення цього завдання вітчизняне виробництво повинне створювати відповідні засоби виробництва. Проте вітчизняний комплекс виробництва інвестиційних товарів зазнав суттєвого скорочення за обсягами та примітивізації за структурою підчас ринкової трансформації економіки. Створення матеріальних передумов інноваційного розвитку викликає необхідність простежити об'єктивні тенденції у динаміці сфери виробництва інвестиційних товарів та сфери наукових досліджень. Теоретичною проблемою дослідження є з'ясування тренду у зміні пропорцій суспільного відтворення як передумови технічного прогресу та тренду у зміні пропорцій суспільного виробництва як наслідку технічного прогресу.

Матеріали досліджень. Першим проблему зміни пропорцій суспільного виробництва під впливом технічного прогресу поставив С. Сімонді (1819). Концепція С. Сімонді представляє інтерес не тільки як постановка питання про реалізацію сукупного товарного капіталу суспільства в умовах технічного прогресу, але і з точки зору аргументації і методології. С. Сімонді у своїй книзі доводив, що застосування машин веде до перебільшення виробництва над попитом, що пред'являється споживачами, до переповнення ринків і труднощів збуту. Складнощі реалізації він пов'язував з диспропорційністю між пропозицією і попитом, товарами і доходами, структурою товарної маси і структурою доходів [1, с.138].

С. Сімонді побудував абстрактну модель реалізації сукупного товарного капіталу для умов «чистого капіталізму», тобто двокласової структури суспільства. Абстрагувавшись від виробництва засобів виробництва, він розділив промисловість на дві агреговані галузі – одна виробляє необхідні предмети споживання для одержувачів заробітної плати, інша – предмети розкоші для одержувачів доходів від власності. Його міркування зводяться до наступного.

При розширенні масштабів виробництва під впливом технічного прогресу збільшується обсяг пропозиції продукції як галузей, що випускають звичайні предмети споживання, що купуються за заробітну плату найманими працівниками, так і галузей, що випускають предмети розкоші, що купуються за прибуток підприємцями-капіталістами. Якщо реальна заробітна плата найманих працівників не змінюється, тоді вони зможуть купити лише частину вироблених звичайних предметів споживання. Збільшений обсяг предметів розкоші зможуть купити підприємці-капіталісти. Але хто пред'явить попит на приріст маси самих звичайних предметів споживання? Чи можна буде їх продати? С. Сімонді побачив, що зі зростанням продуктивності праці, при припущенні незмінної реальної заробітної плати, виникає диспропорція між структурою виробленого суспільного продукту з точки зору співвідношення галузей, що виробляють звичайні предмети споживання і предмети розкоші, з одного боку, і структурою створених при цьому доходів з точки зору співвідношення заробітної плати і прибутку, з іншого боку. Він доводив, що диспропорційність – це явище не галузеве, а соціально-економічне. Сукупна заробітна плата (при припущенні незмінності реальної заробітної плати) буде менше, ніж вартість вироблених самих звичайних предметів споживання. Диспропорція між структурою суспільного продукту і структурою доходів і створює складності збуту товарів, призводить до кризи.

Рішення проблеми диспропорційності, поставленої С. Сімонді, запропонував у середині XIX століття К. Родбертус. Аналізуючи відтворення суспільного капіталу в умовах технічного прогресу, він стверджував, що криз не було б, якби частка робітників у національному доході при зростаючій продуктивності утримувалася б на однаковій висоті. І навпаки, кризи неминуче наступали б, якби ця частка почала падати у міру збільшення продуктивності [2, с.32, 78]. По суті справи, в якості причини кризи К. Родбертус назвав неможливість реалізації тієї частини приросту товарної маси, вартість якої згодом в теорії К. Маркса отримала назву відносної додаткової вартості. На питання про її реалізацію К. Родбертус відповів парадоксальним чином: для того, щоб суспільство не стикалося з труднощами збуту, відносної додаткової вартості не повинно бути, реальна заробітна плата осіб найманої

праці повинна збільшуватись зі зростанням продуктивності праці. Забезпечити таке збільшення, на його думку, може тільки сила держави. Саме до неї він і апелював, висловивши ідею державного регулювання співвідношення праці та капіталу в національному доході, що забезпечує найманій праці можливість скористатися результатами зростання ефективності виробництва [2, с.300-301; 3, с. 150].

Таким чином, при дослідженні структурної динаміки суспільного виробництва під впливом технічного прогресу було висловлено уявлення, що при розширеному відтворенні, якщо реальна заробітна плата не росте при зростанні продуктивності праці, неминуче утвориться надлишок нереалізованих товарів. Він утворюється і в тому випадку, коли реальна заробітна плата зростає, але не пропорційно зростанню продуктивності праці, в результаті чого частка заробітної плати в національному доході знижується, а частка прибутку (додаткової вартості) – збільшується. Природно, виникає питання, хто купить приріст звичайних предметів споживання, отриманий в результаті зростання продуктивності праці, якщо заробітна плата найманих робітників не дозволяє забезпечити попит на них. Проблема відтворення суспільного капіталу зводилася до питання про ринки і дозволяла пояснити кризи.

Ускладнює цю постановку питання теорія відтворення К. Маркса. Не аналізуючи динаміку співвідношення зарплати і прибутку в національному доході, він сконцентрував зусилля на поясненні реалізації постійного капіталу, від якого абстрагувався С. Сімонді та його єдинодумці. У зв'язку з цим завданням, йому довелося абстрагуватися від основних положень своєї власної теорії виробництва капіталу, розробленої в I томі «Капіталу». У своїй теорії виробництва капіталу К. Маркс, як і С. Сімонді, відштовхувався від уявлення про незмінність реальної заробітної плати при зростанні продуктивності праці. Він відбив цю обставину наступним чином. При зростанні продуктивності праці дешевшають усі товари, в тому числі і товари, що входять в коло звичайного споживання найманих робітників. Це означає, що незмінний набір товарів і послуг, який лежить в основі визначення вартості товару робоча сила, дешевшає. Якщо відповідно до цього здешевлення знижується грошова заробітна плата, то реальне споживання працівників не змінюється, реальна заробітна плата не змінюється. Такий стан справ він характеризує як зниження вартості робочої сили під впливом технічного прогресу і зростання продуктивності праці. Різниця між колишньою вартістю робочої сили і новою вартістю робочої сили перетворюється на відносну додаткову вартість і присвоюється капіталістами. В результаті додаткова вартість зростає і в абсолютному вираженні, і у відносному, як частина чистого продукту. Зростання частки додаткової вартості в чистому продукті проявляється як зростання норми додаткової вартості. Крім цього, К. Маркс доводив, що технічний прогрес виражається у зростанні технічної озброєності праці (технічної будови капіталу) і, відповідно, у зростанні органічної будови капіталу, тобто вартості збільшеної маси засобів виробництва, що припадає на одиницю заробітної плати.

Однак у II томі "Капіталу" відтворення було представлено без технічного прогресу, тобто без зростання органічної будови капіталу і норми додаткової вартості [4, с.556-596]. Це викликало розчарування прибічників економічної теорії К. Маркса. Вони поставили завдання розвинути теорію відтворення. У наступних дослідженнях проблем відтворення суспільного капіталу можна виділити дві лінії. Одна з них

пов'язана з пошуком відповіді на питання про суб'єктів попиту на приріст додаткової вартості. Інша – являє собою спробу розвинути теорію відтворення суспільного капіталу К. Маркса, включивши в дослідження технічний прогрес. Обидві лінії досліджень велися в рамках відомих методологічних передумов, визначених К. Марксом у II томі "Капіталу" і спиралися на його теорію виробництва капіталу, обґрунтовану в I томі "Капіталу". Так, сам К. Маркс і усі дослідники проблеми, як попередні, так і наступні, припускали незмінною реальну заробітну плату. Крім цього, К. Маркс та його послідовники вважали, що технічний прогрес виражається в зростанні органічної будови капіталу.

Спроби розвинути теорію відтворення, включивши в дослідження технічний прогрес, робилися неодноразово. Всі автори на основі абстрактно-теоретичних міркувань приходили до висновку про переважне зростанні виробництва засобів виробництва, ґрунтуючись на уявленні про те, що технічний прогрес проявляється у зростанні органічної будови капіталу. Питання про ефективність виробництва вони не ставили, не пояснювали, чому виробництво даного обсягу предметів споживання потребує все зростаючий обсяг засобів виробництва. Спроби конкретизувати проблему для умов залучення у виробництво приросту працездатного населення, приводили авторів до висновку про необхідність для цього постійно збільшувати норму накопичення, що означає ще й зниження ефективності нагромадження. Аналіз вівся як для умов економіки, заснованої на капіталі та регульованої стихійним ринковим механізмом, так і для радянської економіки, регульованої народногосподарським плануванням. Схеми відтворення розроблялися як для економіки, в якій імпульс розширенню масштабів виробництва задає виробництво інвестиційних товарів, так і для економіки, в якій імпульс розширенню масштабів виробництва задає виробництво споживчих товарів. При всіх можливих варіантах дослідники дійшли висновку, що самі умови задачі вимагають систематично перекачувати капітал з сектору, що виробляє споживчі товари до сектору, що виробляє інвестиційні товари.

Чому ж дослідники прийшли до висновків, які суперечуть реальному стану речей і здоровому глузду?

Звернувшись до логіки міркування авторів, які поставили перед собою мету розвинути теорію відтворення суспільного капіталу стосовно умов технічного прогресу, можна побачити, що вони ґрунтувалися на двох групах методологічних передумов – явних, спеціально визначених, і неявних, на які вони спиралися як на факти. До першої групи відносяться всі передумови, названі К. Марксом у II томі "Капіталу". Інакше йде справа з другою групою передумов. До них відносяться деякі допущення і теоретичні положення I тому "Капіталу". Самі дослідники вважали їх аксіомами, чимось очевидним, саме собою зрозумілим, які не потребують доказів, і спиралися на них не як на передумови, а як на факти.

Таких аксіом дві: технічний прогрес проявляється у зростанні органічної будови капіталу, реальна заробітна плата не змінюється в міру технічного прогресу. Як щодо першого твердження, так і щодо другого жодних статистичних підтверджень ніхто не наводив. Виведені чисто логічно (зростання органічної будови капіталу), або припущені та прийняті без доказів (незмінна реальна заробітна плата), обидва ці уявлення вважалися істиною.

Однак чи можна стверджувати, що технічний прогрес завжди виражається у зростанні органічної будови капіталу? Сам К. Маркс дав негативну відповідь на це питання. Він бачив, що зростання продуктивності праці здешевлює всі товари, в тому числі і засоби виробництва. Визначаючи поняття відносної додаткової вартості, К. Маркс писав: "Щоб знизилася вартість робочої сили, підвищення продуктивності праці повинно захопити ті галузі промисловості, продукти яких визначають вартість робочої сили, тобто або вже належать до числа звичайних життєвих засобів, або можуть замінити останні. Але вартість товару визначається не тільки кількістю тієї праці, яка надає товару остаточну форму, але також кількістю праці, що міститься в засобах виробництва цього товару. Наприклад, вартість чобіт визначається не тільки працею шевця, але і вартістю шкіри, смоли, дратви і т. д. Отже, підвищення продуктивної сили праці та відповідне здешевлення товарів у тих галузях промисловості, які доставляють речові елементи постійного капіталу, тобто засоби праці і матеріал праці, для виготовлення необхідних життєвих засобів, також знижують вартість робочої сили" [5, с. 325-326]. Таким чином, зростання продуктивності праці зачіпає і сферу виробництва засобів виробництва. Цю обставину К. Маркс підкреслював в теорії морального зносу основного капіталу, фундамент якої був закладений в I томі "Капіталу": "крім матеріального зносу, машина піддається, так би мовити, і моральному зносу. Вона втрачає мінову вартість, у міру того як машини такої ж конструкції починають відтворюватися дешевше або кращі машини вступають з нею в конкуренцію. В обох випадках, якою би ще новою і життєздатною не була машина, її вартість визначається вже не тим робочим часом, який фактично втілений в ній, а тим, який необхідний тепер для відтворення її самої або для відтворення кращої машини. Тому вона більш-менш втрачає свою вартість" [5, с. 415]. Теорія морального зносу основного капіталу, розвинена у II та III томах "Капіталу", відображає зростання виробничо-експлуатаційних характеристик основного капіталу при його незмінній або зменшуваній вартості. Але в такому випадку, чому технічний прогрес веде до зростання органічної будови капіталу?

Категорію органічної будови капіталу К. Маркс увів для пояснення безробіття. Однак пояснити його можна простіше, ґрунтуючись на категорії технічної будови капіталу. Якщо зі зростанням технічної будови капіталу зростає продуктивність праці і всі товари здешевлюються, в тому числі і засоби виробництва, тоді відповідно зростанню технічної будови капіталу вартісна його будова не зростає, отже, не росте і органічна будова капіталу. Немає фатальної необхідності все більше і більше коштів направляти на збільшення постійного капіталу, щоб отримати той же обсяг суспільного фонду споживання. Іншими словами, зростання продуктивності праці і здешевлення всіх товарів, у тому числі і засобів виробництва, суперечить уявленню про технічний прогрес як зростання органічної будови капіталу. Технічний прогрес нелінійний: більш потужні, більш продуктивні елементи основного капіталу не виявляються і більш дорогими. Вартість засобів праці пропорційна суспільно необхідним витратам праці на їхнє відтворення, а не на створення їх дослідного зразка або першої експериментальної партії. Отже, здавалося б, немає підстав висловлювати технічний прогрес у зростанні органічної будови капіталу. Однак зростання вартості основного капіталу є статистично підтвердженою тенденцією. Це явище знайшло своє відображення в основних течіях економічної думки в якості зростання капіталоозброєності праці.

У зростанні капіталоозброєності праці необхідно розрізняти два етапи. Перший пов'язаний з процесом індустріалізації. Механізація, автоматизація виробничих процесів безсумнівно ведуть до зростання капіталоозброєності праці і зростання сектора, що виробляє засоби виробництва. На другому етапі, в умовах сформованого індустріального виробництва, справа дещо складніша. Економічне зростання і розвиток, зростання добробуту суспільства, ведуть до зростання попиту широких верств населення на предмети споживання. Розглянемо на умовному числовому прикладі взаємозв'язок процесів розширення масштабів виробництва в секторі споживчих товарів і в секторі інвестиційних товарів.

Припустимо, що в якийсь момент часу, у зв'язку зі зростанням доходів населення, зріс попит на одяг з натурального волокна, отже, зросте попит швейної промисловості на бавовняні тканини. Припустимо, що швейна промисловість збільшила попит на тканини на 10%. Отже, необхідно збільшити виробництво пряжі і, відповідно, бавовни на 10%. Головним знаряддям праці при виробництві бавовни є комбайн. Припустимо, що існуюче в даний момент виробництво бавовни забезпечує парк комбайнів, що становить 5000 одиниць. Припустимо, що нормативний термін служби комбайна – 10 років. Отже, 500 комбайнів щорічно замінюються новими. Звідси випливає, що галузь комбайнобудування щорічно випускає 500 комбайнів. При припущенні оптимального розподілу ресурсів, в нових умовах, з урахуванням потреби в розширенні посівних площ на 10%, необхідно буде збільшити парк комбайнів теж на 10%, тобто на 500 одиниць. Галузь комбайнобудування отримає замовлення на випуск вже не 500, а 1000 комбайнів, з яких 500 одиниць призначені для відшкодування вибуття техніки в результаті зносу і 500 – для розширення виробництва бавовни. Таким чином, виходить, що для розширення масштабів виробництва сировини всього на 10% необхідно розширити виробництво засобів праці на 100%. Цілком очевидно, що для виробництва комбайнів, у свою чергу, необхідні верстати, метал і т.д. Зрозуміло, що необхідно розширити і їх виробництво. Таким чином, під впливом відмінностей у способі функціонування засобів і предметів праці, при переході від простого відтворення до розширеного і від одного темпу розширеного відтворення до іншого, більш високого, виникає потреба в значно більш високих темпах зростання виробництва засобів праці в порівнянні з ростом виробництва предметів праці. Отже, в історично тривалому періоді повинен спостерігатися виразний ріст частки машинобудування в промисловому виробництві.

Статистичні дані підтверджують такий теоретичний висновок. Як видно з даних, зведених у таблицю 1, питома вага машинобудування і металообробки у розвинених країнах протягом усього ХХ століття неухильно зростала. Так, у розвинених країнах в середньому частка машинобудування і металообробки склала у 2000 році 45,3% в порівнянні з 22,4% у 1950 і 9,2% у 1900. Таким чином, в структурі промисловості розвинених країн частка машинобудування і металообробки зросла за сто років ХХ століття майже у 5 разів. Лідирують за цим показником США і Канада, де вона збільшилася більш ніж у 5 разів – з 8,9% у 1900 році до 29, 5% у 1950 і 46,7% у 2000.

В інших країнах зріст дещо менший, але теж вельми помітний. Для країн, що розвиваються, в цілому частка машинобудування і металообробки у промисловому виробництві склала в 2000 році 24,7% [6, с.565].

Таблиця 1- Частка машинобудування і металообробки у промисловому виробництві розвинених країн,% *

	Розвинуті країни	США і Канада	Японія	Західна Європа	Східна Європа	Колишній Радянський Союз
1900 рік	9,2	8,9	11,8	9,3	12,0	9,0
1950 рік	22,4	29,5	21,7	15,3	17,2	12,2
2000 рік	45,3	46,7	43,7	37,6	19,2	19,5

*Таблицю складено на базі даних [6, с.562 - 564, 569-570].

У ХХІ столітті змінилася методика розрахунку показників. Сучасна статистика машинобудування розглядає окремо від металообробки, а металообробку об'єднує в одну групу з металургією. Загальне уявлення про співвідношення цих двох галузей у промисловості України, у порівнянні з промисловістю інших країн, можна отримати на основі даних, представлених в таблицях 2 і 3. Сума продукції зазначених двох галузей української промисловості значно менше, ніж в індустріально розвинених країнах. При цьому в період підвищувальної частини економічного циклу з 2001 р. до 2008 р. спостерігалася чітка тенденція до зростання як машинобудування, яке збільшилося з 10,2% промислового виробництва до 13,7%, так і металургії, яка зростла з 18,0% до 22,0%, що свідчить про певну адаптацію даних галузей промислового виробництва до умов конкурентних ринків. Проте, при порівнянні частки машинобудування та металургії у промисловому виробництві України з аналогічними показниками розвинутих країн видно, що в них частка машинобудування у 2-3 рази перевищує відповідний показник України. Така структура промисловості свідчить про ускладнення виробництва, зростання доданої вартості. Цілком зрозуміло, що технічне переозброєння виробництва, підвищення рівня продуктивності праці та ефективності виробництва без продукції галузі машинобудування неможливе. Необхідні знаряддя праці Україні доводиться купувати на зовнішніх ринках, оплачуючи їх продукцією сільського господарства, металургії, хімії, тобто продукцією з меншою часткою доданої вартості.

Таблиця 2 - Частка машинобудування, металургії і металообробки в промисловому виробництві України в 2001-2011 рр.*

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Машино-будування	10,2	10,7	12,2	13,4	12,7	12,5	13,7	13,3	10,6	10,9	11,6
Металургія та виробництво готових металевих виробів	18,0	18,2	20,0	23,3	22,1	21,9	22,0	22,0	17,6	18,8	18,1

*Таблицю складено на основі даних [7].

Таблиця 3 - Частка машинобудування і металообробки в промисловому виробництві розвинених країн, % *

	Росія 2011	США 2007	Канада 2008	Німеччина 2008	Франція 2008	Японія 2007	Респ. Корея 2008	Китай 2009
Машино-будування	21,5	32,1	26,9	42,8	29,7	44,4	44,8	33,6
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	17,7	10,9	14,7	13,6	11,4	13,8	16,5	18,1

*Таблицю складено на основі даних [8].

За цих умов здійснення розширеного відтворення стає залежним від кон'юнктури зовнішніх ринків, а потреба в знаряддях праці змушує нарощувати експорт сировини. В результаті формується замкнене коло сировинної спеціалізації економіки країни. Розірвати це порочне коло може тільки істотна зміна галузевої структури виробництва. Для цього необхідні інвестиції.

Країни, які здійснювали індустріалізацію, спрямовували значну частку ВВП на цілі нагромадження. Так, наприклад, у 2010 році частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП Китаю склала 45,5% [9, с.162-163]. Інші країни Азії також направляли на накопичення до 40% ВВП. У розвинутих країн інша структура ВВП. Завдяки сформованому індустріальному виробництву, яке відтворюється на власній основі, частка нагромадження в них коливається у середньому на рівні 20%. Приблизно така ж частка накопичення і у ВВП України, Росії. Дані по нагромадженню основного капіталу цих двох країн наведено у таблиці 4. Як свідчать показники, з початку нового тисячоліття і аж до глобальної фінансової кризи Україна нарощувала частку нагромадження у ВВП, випереджаючи за цим показником, наприклад, РФ. Проте таких масштабів накопичення ще явно недостатньо для подолання наслідків трансформаційного спаду виробництва. У 2011 році ВВП України складав лише 69,3% від ВВП 1990 року. За таких умов нарощування масштабів виробництва потребує збільшення обсягів нагромадження на основі підвищення його частки у ВВП. Поки що, як видно з таблиці 4, Україна не концентрує ресурси накопичення для ривка в індустріальному виробництві.

Таблиця 4 - Валове нагромадження основного капіталу, % у ВВП

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна*	19,2	20,6	22,6	22,0	24,6	27,5	26,4	18,3	18,1	18,6
РФ**			18,4	17,7	18,5	21,2	22,0	21,7	21,3	21,0

* Таблицю складено на основі даних [15].

** Таблицю складено на основі даних [16].

У сучасних умовах країни, які займають лідируючі місця в економічній гонці, здійснюють серйозну підготовку, необхідну для переходу до нового технологічного укладу. Такою підготовкою є розробка інновацій. Масштаби поширення інноваційної діяльності характеризує питома вага організацій, що впроваджували інновації у загальній кількості організацій промислового виробництва. В Україні у 2000 році їх було 14,8%, у 2010 - 11,5% [10, с.185], у 2011 - 12,8% [12]. У Великобританії, Італії, Австрії, Норвегії, Франції багатьох інших країнах Європейського Союзу число таких підприємств перевищує 40%, у Німеччині – перевищує 70% [13]. Загальне уявлення про можливість інноваційного розвитку різних країн дає зіставлення питокої ваги їхніх витрат на наукові та науково-технічні роботи у ВВП. Як видно з даних, представлених у таблиці 5, Україна в 3,5 рази відстає від країн-лідерів.

Таблиця 5 - Питома вага витрат на наукові та науково-технічні роботи у ВВП*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Україна	0,96	0,98	0,95	1,06	1,03	0,99	0,91	0,86	0,84	0,86	0,82
ЄС-27	1,85	1,86	1,87	1,86	1,82	1,82	1,85	1,85	0,92	2,01	...
Німеччина	2,45	2,46	2,49	2,52	2,49	2,49	2,53	2,53	2,68	2,82	...
США**	2,75	2,76	2,66	2,66	2,59	2,62	2,66	2,68	...	...	...
Японія**	3,04	3,12	3,17	3,20	3,17	3,32	3,39	...	...	...	...

* Таблицю складено на основі даних [10, с.178].

** Джерело даних [14].

Висока частка витрат на наукові та науково-технічні роботи у ВВП свідчить про формування нової якості зростання та розвитку в країні. Цим можна пояснити ту обставину, що країни-лідери технічного прогресу при відносно невеликому валовому нагромадженні забезпечують стабільне економічне зростання і розвиток.

Висновок. Теорія відтворення суспільного капіталу поставила найважливіше фундаментальне питання про об'єктивні тенденції динаміки сфери виробництва інвестиційних товарів. Як видно з проведеного дослідження, у розвинутих країнах у сфері виробництва інвестиційних товарів переважає виробництво засобів праці, перш за все – продукції машинобудування. Випуск цієї продукції зростає протягом усього ХХ століття і продовжує зростати у ХХІ столітті. Важливою умовою вдосконалення такої продукції є науково-технічний прогрес. Країни, які займають лідируючі позиції за витратами на наукові та науково-технічні роботи у ВВП займають одночасно і лідируючі позиції по випуску продукції машинобудування. У сучасних умовах розробити конкурентоспроможну технічно складну продукцію можливо лише на основі цілеспрямованих наукових досліджень. Перехід на новий технологічний уклад потребує суттєвої зміни як структури використання ВВП, так і галузевої структури промислового виробництва. Конкретизація цих змін може стати предметом подальших досліджень.

Список літератури: 1. Сисмонди Симонд Ж. Новые начала политической экономии или О богатстве в его отношении к народонаселению. Том 1. – М.: Государственное Социально-Экономическое Издательство, 1936. – 386с. 2. Родбертус К. Сочинения. Выпуск 1. К освещению социального вопроса. Социальные письма к фон-Кирхману. Письмо второе и третье. Перевод с

немецкого проф. М.Н.Соболева. – С.Петербург: Издание Н.Глаголева, 1904. – 302 с. **3.** Родбертус К. Капитал. Четвертое социальное письмо к фон Кирхману Карла Родбертуса Ягцова» – С.Петербург: Типография Спб. Т-ва «Труд» Фонтанка 86, 1906. – 208с. **4.** Маркс К. Капитал. Том II. – Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т.24. – 648 с. **5.** Маркс К. Капитал. Том I. – Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т.23. – 907 с. **6.** Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет/ Под ред. И. С. Королева. М.: Экономика, 2003. – 604с. **7.** Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2001-2011 роки [електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>. **8.** Россия и страны мира - 2012 г. [электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://www.gks.ru/bgd/regl/b12_39/Main.htm/ **9.** Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире. – М.: «Весь Мир», 2010. – 203 с. **10.** Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. Київ: ДП „Інформаційно-видавничий центр Держстату України”, 2011. – 282с. **11.** Інноваційна активність [електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>. **12.** Впровадження інновацій на промислових підприємствах [електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>. **13.** Структура использования валового внутреннего продукта. [электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://www.gks.ru/bgd/regl/b12_39/IssWWW.exe/Stg/04-05.htm/ **14.** Внутренние затраты на исследования и разработки в процентах к валовому внутреннему продукту. [электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://www.gks.ru/bgd/regl/b09_66/IssWWW.exe/Stg/10-02.htm/ **15.** Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використанн [електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.ukrstat.gov.ua/> **16.** Национальные счета России в 2004-2011 годах. [электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://www.gks.ru/bgd/regl/b12_15/Main.htm

Надійшла до редколегії 09.04.2013

УДК 330.32

Технічний прогрес у теорії відтворення суспільного капіталу/ Л.Л.Жданова// Вісник НТУ „ХПР”. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ „ХПР”. - 2013. - № 46(1019) - С. 63-73. Бібліогр.: 2 назв.

Рассмотрена эволюция теории общественного воспроизводства. Прослежены объективные тенденции динамики сферы производства инвестиционных товаров и сферы научных исследований как предпосылки технического прогресса. Ключевая роль в повышении эффективности производства отведена орудиям труда. Рассмотрена специфика формирования и изменения спроса на продукцию отраслей, выпускающих орудия труда. Приведены данные, характеризующие специфику инновационного развития экономики Украины на фоне инновационного развития стран-лидеров научно-технического прогресса.

Ключевые слова: общественное воспроизводство, инвестиционные товары, средства производства, научные исследования, инновационное развитие.

The evolution of the theory of social reproduction is considered. Objective trends in the production of investment goods and the field of scientific researches as a prerequisites for technical progress is traced. Key role in improving the efficiency of production is given to instruments of labour. The specificity of formation and changes in demand for the products of the industries, producing tools, is examined. The data describing the specifics of innovative development of economy of Ukraine on the background of innovative development of the leaders of scientific and technological progress are presented.

Keywords: social reproduction, investment goods, instruments of labour, scientific researches, innovative development.